

Sakura stipendija, 2019.

dr Milica Lazić, istraživač saradnik

Kros-kulturne razlike u izražavanju, vrednovanju i proceni emocija i
zadovoljstva životom:
Japan, Srbija i Sjedinjene Američke Države

U poslednjih nekoliko decenija tema subjektivnog blagostanja nacija je sve češće predmet interesovanja u oblastima psihologije, politike, ekonomije, sociologije i kulture (Zevnik, 2014). Potreba za merenjem subjektivnog blagostanja kao indikatora napretka društva proistekla je iz zaključaka socioloških i psiholoških studija da stepen razvoja određenog društva ne treba da bude izražen samo preko tradicionalnih ekonomskih pokazatelja, već mora da obuhvata i procenu stanovništva o tome kako se osećaju i koliko su zadovoljni svojim životom (Jovanović, 2016). Taj trend je doveo do sve češćeg poređenja nacija na indikatorima subjektivnog blagostanja, koga čine doživljaj pozitivnih i negativnih emocija i procena zadovoljstva životom, a da su se pritom zanemarile kros-kulturne razlike u izražavanju, vrednovanju i proceni ovih indikatora.

Iako poređenje različitih nacija na indikatorima subjektivnog blagostanja predstavlja korak napred u razumevanju faktora koji doprinose razvoju društva, ovakvim pristupom se zanemaruje: 1) da nije u svim kulturama jednako poželjno izražavati, bilo pozitivne, bilo negativne emocije, 2) da nisu sve emocije koje su označene kao pozitivne u individualističkim kulturama poželjne u kolektivističkim kulturama, 3) da postoje striktno kulturne norme vezane za to na koji način i u kojim situacijama je dozvoljeno izražavati određene emocije i 4) da se osobe iz različitih kultura prilikom procene zadovoljstva životom oslanjaju na različite subjektivne i objektivne, intrapsihičke, relacione i socijalne faktore.

Iako je tema subjektivnog blagostanja veoma istraživana, konceptualizacija subjektivnog blagostanja je potekla i dodatno je empirijski potkrepljena istraživanjima iz zapadne kulture (Diener, 2012). Dugo godina nakon početka bavljenja subjektivnim blagostanjem je bilo malo informacija o tome da li rezultati tih istraživanja mogu da se generalizuju u drugim kulturama. Tek pojavom velikih projekata i panel studija, kao što je Svetsko istraživanje vrednosti (World Values Survey) ili istraživanja koje Gallup (Gallup World Poll) sprovodi u preko 140 zemalja, imamo mogućnost da odgovorimo na mnoga pitanja u oblasti subjektivnog blagostanja, koristeći se informacijama dobijenim u

istraživanjima na različitim kulturama. Dostupnost ovih baza podataka je doprinela razvoju velikog broja novih pitanja koja mogu da pomognu u razumevanju prirode subjektivnog blagostanja. Prva pitanja od kojih se krenulo ticala su se toga da li postoje razlike u izraženosti subjektivnog blagostanja među različitim kulturama. Potvrđan odgovor na ovo pitanje je pokrenuo čitav niz istraživanja koja su se bavila razlikama u značaju koji se pridaje subjektivnom blagostanju u različitim kulturama, razlikama u prediktorima subjektivnog blagostanja i razlikama u načinima evaluacije kvaliteta života. Danas postoje iscrpni godišnji izveštaji o tome kako se menja doživljaj pozitivnih i negativnih emocija tokom vremena u različitim zemljama, a vrše se i kros-kulturna poređenja spram subjektivne procene kvaliteta životom (Helliwell, Huang, & Wang, 2019). U poslednjem godišnjem izveštaju koji se bavi kvalitetom života (World Happiness Report) dobijeno je da se Japan nalazi među poslednjim zemljama prema doživljavanju pozitivnih emocija, ali se pokazuje da su istovremeno skloni retkom izražavanju i negativnih emocija, ali i tome da pozitivne i negativne emocije doživljavaju istovremeno (Uchida & Kitayama, 2009). Sa druge strane, dobijeno je da su ispitanici iz Srbije skloniji nešto češćem doživljavanju prijatnih emocija, ali i da dosledno izveštavaju o veoma niskom, odnosno o jednom od najnižih zadovoljstva životom na svetu (Helliwell et al., 2019). Iako su ovi podaci lako dostupni i veoma korisni, oni nisu iscrpni i dovoljno informativni. Razlog tome leži u gorenavedenim racionalima koji ukazuju na to da ove razlike mogu da budu rezultat kulturnih razlika u izražavanju emocija, načinu na koje se određuje valenca i poželjnost određenih emocija u individualističkim i kolektivističkim kulturama, ali i rezultat razlika u tome na koje indikatore se stanovnici unutar određene kulture oslanjaju kada procenjuju zadovoljstvo životom. U skladu sa prethodno navedenim dominantnim dilemama u ovoj oblasti ovo istraživanje će biti usmereno na istraživanje razlika u načinima na koje ispitanici u Japanu, Srbiji i Sjedinjenim Američkim Državama percipiraju, vrednuju i ocenjuju prijatne i neprijatne emocije i zadovoljstvo životom. Opredelili smo se za ova tri uzorka budući da su dosadašnja istraživanja rađena pre svega u individualističkim kulturama (poput Sjedinjenih Američkih Država), dok se o načinima pokazivanja i vrednovanja emocija mnogo manje zna kada su u pitanju kolektivističke kulture (poput Japana) ili kulture koje imaju karakteristike i individualizma i kolektivismizma (poput Srbije).

Da bismo mogli da razumemo razlike u načinima izražavanja i vrednovanja subjektivnog blagostanja u Japanu i Srbiji, poželjno je uporediti ove rezultate sa rezultatima dobijenim u zapadnoj kulturi, budući da se ti rezultati u psihologiji neopravdano koriste kao

osnova načina na koji ljudi generalno funkcionišu. Za potrebe ovog istraživanja će se koristiti uzorak koji je dostupan za istraživačke potrebe, a omogućuje ga Nacionalni institut namenjen istraživanju starenja (National Institute on Aging) u okviru kojeg su sprovedene dve studije - MIDUS (Midlife in the United States) panel studija na oko 3500 ispitanika iz Sjedinjenih Američkih Država i MIDJA (Midlife in Japan) panel studije na 1010 ispitanika iz Japana. Pored ova dva uzorka, biće prikazani i rezultati istraživanja na 1000 ispitanika iz Srbije koji su prikupljeni za potrebe projekta Nasledni, sredinski i psihološki činioci mentalnog zdravlja.

U ovom radu će biti razvijeno nekoliko istraživačkih pitanja, koja se mogu definisati na sledeće načine:

1) da li postoji razlika u proceni zadovoljstva životom, pozitivnih i negativnih emocija na uzorcima ispitanika iz Srbije, Japana i Sjedinjenih Američkih Država?

2) da li se ispitanici iz ove tri kulture međusobno razlikuju spram toga koliko često doživljavaju pojedinačne emocije?

3) da li se ispitanici iz ove tri kulture razlikuju spram toga koliko vrednuju i koju valencu pridaju pojedinačnim emocijama?

4) da li se ispitanici iz ove tri kulture razlikuju spram toga na koje informacije se oslanjaju prilikom procene zadovoljstva životom?

Na ovim uzorcima će biti analizirani podaci o učestalosti doživljavanja prijatnih i neprijatnih emocija i o proceni zadovoljstva životom; o tome koliko je poželjno izražavanje određenih emocija, poput sreće, entuzijazma, besa, tuge, krivice, stida itd.; o tome na koji način se vrednuju i procenjuju pojedinačne emocije; kao i o tome koji socijalni faktori, kao i faktora koji se odnose na različite norme i vrednosti doprinose proceni zadovoljstva životom ispitanika iz Srbije, Japana i Sjedinjenih Američkih Država. Odgovori na ova pitanja mogu da doprinesu boljem razumevanju načina na koji se izražavaju i vrednuju emocije i procenjuje kvalitet života, što predstavlja značajan podatak koji bi govorio o tome u kojoj meri je korisno i uopšte moguće poređenje ovih nacija na različitim indikatorima subjektivnog blagostanja.

Rezultati prethodnih istraživanja

Dosadašnja istraživanja pokazuju da osobe u individualističkim kulturama izveštavaju o višem subjektivnom blagostanju od osoba iz kolektivističkih kultura (Diener, Diener, & Diener, 2009; Schyns, 1998). Na primer, istraživanja pokazuju da su ispitanici iz Sjedinjenih Američkih Država (SAD) skloniji izveštavanju o češćem doživljavanju prijatnih emocija (Kitayama & Markus, 1994), dok su ispitanici iz Kine, Japana i Koreje skloniji da izveštavaju o češćem doživljavanju negativnih emocija, ali i o tome da prihvataju takva emocionalna stanja (Diener, Suh, Smith, & Shao, 1995). Nakon brzog odbacivanja simplifikovane ideje da se ova razlika javlja isključivo zbog ekonomske razvijenosti zemalja, istraživači su se posvetili istraživanju razloga zbog kojih se javljaju razlike u koncepciji sreće kao i u načinu evaluacije zadovoljstva životom (Ratzlaff, Matsumoto, Kouznetsova, Raroque, & Ray, 2000). U svom preglednom članku Diener i saradnici (Diener et al., 1995) navode nekoliko pretpostavki o razlozima na kojima počivaju razlike među kulturama. Krenuli su od pretpostavke da je razlog za pojavu kros-kulturnih razlika to što se u različitim kulturama ne smatra uvek poželjnim izražavati emocije, što se naročito odnosi na intenzivne emocije, poput sreće i euforije. U istraživanju koje su sproveli Safdar i saradnici (Safdar et al., 2009) dobijeno je da postoje različita pravila u pokazivanju emocija u različitim kulturama. Oni su ispitivali razlike u stavovima prema izražavanju emocija u Japanu, SAD-u i Kanadi, trima državama koje su bogate, tehnološki napredne, modernizovane i demokratske, koje su slične u ekonomskom i političkom domenu, ali se razlikuju u kulturnim faktorima, kao što su norme, vrednosti i pravila ponašanja. Na uzorku u Japanu ispitanici su izveštavali o tome da imaju veći socijalni pritisak da ne iskazuju ljutnju, gađenje i prezir od ispitanika iz Severne Amerike, dok su takođe mislili da ne trebaju često da izražavaju sreću i iznenađenje. Objašnjenje za ovaj nalaz istraživači nalaze u razlikama između individualističkih i kolektivističkih kultura. U individualističkim kulturama postoje restriktivnije norme i pritisak da se bude srećan. Osobe tragaju za srećnim situacijama i te situacije pozitivno evaluiraju, dok se nesreća smatra promašajem (Eid & Diener, 2001). Sa druge strane, u kolektivističkim kulturama postoji manji pritisak da se doživljavaju intenzivne emocije, pa makar one bile pozitivne, zato što se smatra da one mogu da ugroze harmoniju u odnosima (Miyake & Yamazaki, 1995). Takođe, u kolektivističkim kulturama sklonost ka ispoljavanju tuge, krivice i kajanja može da ima pozitivan efekat na koheziju grupe i stvaranje i održavanje bliskosti sa važnim osobama (Parkinson, Fischer, & Manstead, 2005). Diener

(2000) takođe navodi da postoje kros-kulturne razlike u tome kako pojedinci vrednuju pozitivne emocije. Iako se u svim zemljama navodi da su sreća i zadovoljstvo životom važni za njene stanovnike, osobe iz Južne Amerike daju veću važnost pozitivnim emocijama nego osobe iz Pacifičkog obruča. Prema Diener-u (2000) ovaj podatak je konzistentan sa idejom da su ljudi iz Istočne Azije spremniji da žrtvuju pozitivne emocije da bi postigli druge ciljeve koje smatraju važnim. Osim navedenog, informacija o pozitivnim i negativnim životnim događajima i emocijama vezanim za njih ima različitu informacionu vrednost u individualističkim i kolektivističkim kulturama. Na primer, u zemljama Istočne Azije se smatra poželjnim i adaptivnim sposobnost da se kritički preispituju prošli neuspesi, da bi se minimizovala mogućnost ponavljanja grešaka, odnosno da bi se fokusom na negativne aspekte selfa pokušali izbeći problemi u socijalnim relacijama u budućnosti (Lee, Aaker, & Gardner, 2000). Stoga su osobe iz Istočne Azije sklonije samokriticizmu tokom evaluacije sopstvenih postupaka, dok je na uzorku iz SAD nađeno da su ispitanici skloniji tome da evaluiraju sebe mnogo pozitivnije, od načina kako evaluiraju druge ljude, te da stavljaju akcenat pretežno na pozitivne aspekte i u uslovima kada percipiraju neuspeh (Heine, Lehman, Markus, & Kitayama, 1999).

Osim što postoje kros-kulturne razlike u ispoljavanju emocija, postoje razlike i u tome koje pozitivne i negativne emocije se smatraju poželjnim u određenim kulturama. Rezultati istraživanja pokazuju da u SAD-u ispitanici mnogo češće izveštavaju da im je važno da se osećaju radosno i entuzijastično, u poređenju sa drugim zemljama (Engleska, Nemačka, Švedska, Francuska, Grčka, Kina i Japan) (Izard, 1971; Sommers, 1984). U istraživanju koje su sproveli Eid i Diener (2001) u individualističkim kulturama (SAD i Australija) ispitanici su izveštavali o tome da žele da se osećaju češće ponosno, i manje krivim nego osobe iz kolektivističkih kultura (Kina i Tajvan). Neka istraživanja sa druge strane, pokazuju da se neke emocije koje se u individualističkim kulturama smatraju izuzetno pozitivnim, a odnose se na jačanje nezavisnosti, poput osećaja ponosa i superiornosti, smatraju nepoželjnijim u kolektivističkim državama. Sa druge strane, u kolektivističkim kulturama se pridaje pozitivnija evaluacija negativnim relacionim emocijama, poput krivice i kajanja, koje pomažu u ponovnom uspostavljanju relacije (Kitayama, Markus, & Kurosawa, 2000).

U kros-kulturnim istraživanjima se osim u preferenciji ka određenim pozitivnim i negativnim emocijama, javlja razlika i u hedonističkom balansu (odnos pozitivnih i negativnih emocija). U istraživanju koje su sproveli Kitayama i Markus (1994) je dobijeno da iako na američkom uzorku postoji prevaga u učestalosti doživljavanja prijatnih nad

neprijatnim emocijama, na japanskom uzorku to nije slučaj, te su oni skloniji podjednako čestom izveštavanju o obe vrste emocija. Razlika u hedonističkom balansu se pripisuje razlikama u shvatanju emocija. Bagozzi, Wong i Yi (1999) navode da postoje fundamentalne razlike u konceptualizaciji, iskustvu i upotrebi emocija među kulturama. Osobe iz individualističkih kultura mnogo više vremena provode analizirajući emocije, a one su često lingvistički i konceptualno predstavljene kao suprotnosti. Sa druge strane, u kolektivističkim kulturama pojedinci mnogo manje energije troše da bi analizirali emocije, a emocije su predstavljene kao da su lingvistički i konceptualno u harmoniji. U kolektivističkim kulturama sreća se najčešće određuje kao dijalektičko i promenljivo stanje, sa stalnim prisustvom pozitivnih i negativnih emocija. Oni ne doživljavaju sreću kao isključivo pozitivnu emociju, već kao stanje koje pored pozitivnih ima i negativne i neutralne strane (Uchida & Kitayama, 2009). Osim razlika u izraženosti i vrednovanju pozitivnih i negativnih emocija, istraživanja pokazuju i da ispitanici u individualističkim i kolektivističkim kulturama evaluiraju kvalitet svog života služeći se različitim informacijama. U individualističkim kulturama, najznačajniji faktor na koji se ispitanici oslanjaju prilikom procene zadovoljstva životom je informacija o učestalosti doživljavanja prijatnih i neprijatnih emocija, dok su socijalne vrednosti bile značajnije za procenu zadovoljstva životom u kolektivističkim kulturama (Suh, Diener, & Updegraff, 2008). Cilj osoba u individualističkim kulturama je da postanu nezavisne od drugih, smatrajući time da ih njihovi stavovi, emocije, preferencije i uverenja determinišu i definišu. Sa druge strane, u kolektivističkim zemljama postoji nejasna granica između pojedinca i grupe kojoj pojedinci pripadaju, te se kao najvažnija potreba ističe održavanje harmonije u odnosima sa drugima (Suh, Diener, Oishi, & Triandis, 1998). U skladu sa tim, istraživanja pokazuju da dok se za ponašanje u individualističkim kulturama smatra da je u funkciji hedonizma i ličnih dispozicija kao što su emocije, u Istočnoj Aziji kao najjače determinante ponašanja navode se norme, pravila i obaveze (Fiske, Kitayama, Markus, & Nisbett, 1998). U skladu sa tim, jačim prediktorima zadovoljstva životom u individualističkim kulturama su se pokazali samopoštovanje, optimizam, lična dostiguća i osećaj slobode (Oishi, Diener, Lucas, & Suh, 1999; Uchida, Norasakkunkit, & Kitayama, 2004), dok su u kolektivističkim kulturama to socijalne norme i interpersonalni odnosi, odnosno faktori poput procene harmoničnosti u relacijama (Kwan, Bond, & Singelis, 1997) i percepcije njihovog života od strane značajnih ljudi (Chan, 1997; Oishi et al., 1999).

Iako se stiče utisak da se o subjektivnom blagostanju dosta zna, mali broj studija se bavio kros-kulturnim poređenjem izraženosti i prediktorima prijatnih i neprijatnih emocija i zadovoljstva životom. Najveći broj njih je poredio individualističke i kolektivističke kulture, dok je ostalo nejasno na koji način konceptualizuju pozitivne i negativne emocije i zadovoljstvo životom ispitanici iz zemalja koje imaju karakteristike i kolektivističkih i individualističkih kultura, poput Srbije. U skladu sa navedenim rezultatima prethodnih istraživanja očekuje se da će postojati razlike u proceni pozitivnih i negativnih emocija i zadovoljstva u različitim kulturama. Dosadašnja istraživanja pokazuju da ispitanici iz Sjedinjenih Američkih Država iako slično procenjuju zadovoljstvo životom kao ispitanici iz Japana, češće doživljavaju prijatne, a ređe neprijatne emocije. Sa druge strane, za ispitanike iz Srbije je karakteristično što izveštavaju o mnogo nižem zadovoljstvu životom u poređenju sa ove dve zemlje, ali da je stepen doživljavanja prijatnih emocija iznadprosečan i viši nego u Japanu.

Osim za prvo istraživačko pitanje, očekivani rezultati nisu do kraja jasni za ostala istraživačka pitanja, budući da izostaju takva istraživanja na uzorcima iz Srbije. Ono što se na osnovu gorenavedenih rezultata istraživanja može očekivati jeste da će postojati razlike u izražavanju određenih vrsta emocija (drugo istraživačko pitanje). Prethodna istraživanja su pokazala da ispitanici iz Japana smatraju nepoželjnim izražavanje intenzivnih i pozitivnih i negativnih emocija, naročito onih koji imaju potencijal za narušavanje interpersonalnih relacija (Diener et al., 1995). Takođe se očekuje da će ispitanici iz Japana više vrednovati emocije koje doprinose unapređenju i reuspostavljanju relacija sa drugim ljudima, nego emocije koje ukazuju na individualnost i promovisanje ličnih postignuća (treće istraživačko pitanje). Odnosno, očekuje se da će čak i negativne emocije, poput stida i krivice ispitanici iz Japana procenjivati pozitivnije, od nekih pozitivnih emocija, koje ugrožavaju odnose sa drugima, poput osećaja superiornosti. Očekuje se da će se ispitanici iz Srbije, Japana i Sjedinjenih Američkih Država razlikovati spram toga koliko njihovom zadovoljstvu životom doprinose pozitivne i negativne emocije, zadovoljstvo socijalnim relacijama, porodicom, poslom, slobodom, materijalnim statusom.

U skladu sa prethodnim istraživanjima očekuje se da će se u Japanu registrovati jača povezanost zadovoljstva životom sa zadovoljstvima u pojedinačnim domenima vezanim za odnose sa drugim ljudima (Suh, Diener, Oishi, & Triandis, 1998), dok će u SAD-u biti jači prediktor učestalost korišćenja prijatnih i neprijatnih emocija (Schimmack, Radhakrishnan, Oishi, Dzokoto, & Ahadi, 2002). U skladu sa prethodnim istraživanjima koja pokazuju da

materijalni status predstavlja najznačajniji prediktor zadovoljstva životom u siromašnijim zemljama, očekuje će da će ovaj faktor igrati značajniju ulogu u proceni zadovoljstva životom ispitanika iz Srbije, nego što je to slučaj sa ispitanicima iz Japana i Sjedinjenih Američkih Država (Jovanović, 2016). Iako se određene pretpostavke o očekivanim rezultatima mogu izvesti spram toga da li ispitanici pripadaju kolektivističkim (Japan) ili individualističkim (SAD) kulturama, i dalje nije dovoljno istražen način na koji subjektivno blagostanje vrednuju, izražavaju i procenjuju ispitanici iz Srbije, budući da Srbija ima karakteristike i individualističkih i kolektivističkih kultura.

Metod

Uzorak:

U ovom istraživanju će biti korišćena tri poduzorka:

MIDUS (engl. *Midlife in the United States*) studija: u okviru nacionalne longitudinalne panel studije zdravlja i blagostanja sprovedene od strane Nacionalnog instituta za ispitivanje starenja (engl. *National Institute on Aging*), tokom drugog kruga istraživanja prikupljeno je 3394 ispitanika. Prva faza prikupljanja podataka je počela 1995/1996 na uzorku od 7000 stanovnika SAD, uzrasta od 25 do 76 godina. Drugi krug istraživanja je sproveden između 2004. i 2006. godine. U pitanju je longitudinalna studija u kojoj je od početnog uzorka (7000), nakon osipanja, ostalo 4963 ispitanika, od kojih je 3687 popunilo upitnike subjektivnog blagostanja koji će se koristiti u ovom istraživanju. Ispitanici su bili starosti između 35 i 76 godina ($M = 50.78$, $SD = 14.34$), a 52.5% osoba ženskog pola. Prikupljanje velikog broja ispitanika je zahtevalo nekoliko pristupa prikupljanju podataka: telefonskim putem, putem imejla, i standardnim papir-olovka pristupom. Uzorak u MIDUS studiji je reprezentativan. Ispitanici su za učešće u istraživanju dobijali novčanu nagradu u vrednosti od 60 dolara.

MIDJA (engl. *Midlife in Japan*) studija: u okviru longitudinalne studije zdravlja i blagostanja sprovedene od strane Nacionalnog instituta za ispitivanje starenja prikupljen je uzorak odraslih ispitanika iz Japana. Cilj ove studije je praćenje i poređenje dva uzorka (Japan i SAD) na različitim indikatorima mentalnog i fizičkog zdravlja i interpersonalnog funkcionisanja. U prvom krugu istraživanja, koje je sprovedeno 2008. godine, uzorak je činilo 1010 odraslih ispitanika, starosti između 30 i 79 godina ($M = 54.36$, $SD = 14.14$). U pitanju je reprezentativan uzorak sa teritorije Tokija, koji je činilo 50.8% osoba ženskog pola

(N = 522). U prvoj studiji ovog istraživanja će biti korišćeni podaci samo iz prvog kruga MIDJA studije.

Podaci iz MIDUS i MIDJA studije su deo pokreta Otvorene nauke i dostupni su u istraživačke svrhe, a na osnovu informacija dostupnih na njihovom sajtu (midus.wisc.edu) do sada je na ovim podacima odbranjeno 138 doktorskih disertacija i 34 master rada.

Uzorak odraslih iz Srbije: čini 948 odrasle osobe iz Srbije, čije su godine u rasponu između 25 i 94 godine (M = 42.56, SD = 15.25), a 59.7% su osobe ženskog pola. Uzorak odraslih je prikupljan na više načina: najveći deo uzorka je preuzet iz tri različite studije, koje su se bavile i subjektivnim blagostanjem; dok je oko 30% uzorka pristupilo popunjavanju upitnika putem onlajn aplikacije. Ispitanici su u svim studijama bili obavešteni o tome da je ispitivanje anonimno, da će se njihovi podaci koristiti isključivo u istraživačke svrhe, kao i da iz istraživanja mogu da istupe u svakom trenutku, ukoliko za to osećaju potrebu.

Instrumenti:

Skala afekta koja se koristi u MIDUS i MIDJA studiji se sastoji od 27 ajtema, odnosno emocija (14 za negativni i 13 za pozitivni afekat), a spisak je nastao kombinovanjem stavki iz 2 postojeće skale afekata: **Affect Balance Scale** (Bradburn, 1969) i **Positive and Negative Affect Schedule** (PANAS-X; Watson et al., 1988). Preciznije, postojeću skalu afekata čini 12 stavki (6 za pozitivan afekat i 6 za negativan afekat) iz Skale balansa afekta, 9 stavki (5 za negativan afekat i 4 za pozitivan afekat) iz upitnika PANAS-X i 3 stavke koji su pridodati u okviru MIDUS studije kako bi unapredili merenje afekta u Japanu, budući da se odnose na emocije koje su u vezi sa interpersonalnim funkcionisanjem. Ispitanici izveštavaju o tome koliko su često u poslednjih 30 dana doživljavali neku od ponuđenih emocija, kao i u kojoj meri procenjuju da su te emocije važne upisujući pored reči za emociju odgovore Likertovog tipa (od 1 – nikad ili skoro nikad do 5 – uvek ili skoro uvek). Primeri stavki za pozitivan afekat su, „entuzijastično“, „ponosno“ (PANAS), „veselo“, „puno života“ (Affect Balance Scale), „povezano sa drugima“ (relacione emocije), dok su primeri ajtema za negativni afekat „uznemireno“, „uplašeno“ (PANAS), „nervozno“, „bespomoćno“ (Affective Balance Scale) i „usamljeno“ (relacione emocije). Kronbahova alfa u ovom istraživanju iznosi .92 za negativni afekat i na američkom i na japanskom uzorku, i .95 za pozitivni afekat na

američkom uzorku, odnosno .94 na japanskom. Pouzdanost subskala je na srpskom uzorku iznosila .91 i za pozitivni i za negativni afekat.

Jednoajtemska procena generalnog zadovoljstva životom. Ispitanici imaju zadatak da na skali od 1 („najgori mogući“) do 10 („najbolji mogući“) procene koliko su zadovoljni svojim životom u celosti.

Ispitanici su zatim bili upitani da procene svoje zadovoljstvo pojedinačnim domenima. Na skali od 1 (nimalo zadovoljan) do 10 (potpuno zadovoljan) su procenjivali svoje zadovoljstvo: porodičnim životom, društvenim životom, doživljajem slobode, poslom i slobodnim vremenom.

Statistička analiza podataka

Za obradu podataka je korišćena deskriptivna i inferencijalna statistika, primenom programskog paketa SPSS, verzija 19. Od deskriptivnih pokazatelja je korišćena aritmetička sredina i standardna devijacija, dok su se za proveru doprinosa pojedinačnih domena zadovoljstva procenih globalnog zadovoljstva životom koristila multipla regresiona analiza..

Rezultati i diskusija

Deskriptivna statistika

U tabeli 1. su prikazani rezultati analize korelacije, kao i deskriptivni pokazatelji - aritmetičke sredine i standardne devijacije. Ispitanici iz Srbije najčešće doživljavaju negativne emocije, i procenjuju zadovoljstvo životom kao najlošije. Ispitanici iz Japana, podjednako visoko procenjuju zadovoljstvo životom kao i ispitanici iz Sjedinjenih Američkih Država i jednako retko doživljavaju negativne emocije, međutim u Japanu se registruje najređe doživljavanje pozitivnih emocija, kada poredimo sa Srbijom i SAD. Na uzorku ispitanika iz Japana se registruje najniža korelacija između pozitivnih i negativnih emocija, što ukazuje na to da su oni skloniji tome da ove vrste emocija ne posmatraju kao suprotstavljene i da ih doživljavaju istovremeno.

Na osnovu ovih pokazatelja, možemo odgovoriti na prvo istraživačko pitanje:

1) da li postoji razlika u proceni zadovoljstva životom, pozitivnih i negativnih emocija na uzorcima ispitanika iz Srbije, Japana i Sjedinjenih Američkih Država?

- razlika postoji
- ispitanici iz Srbije imaju najniže zadovoljstvo životom, dok se ispitanici iz Japana i SAD-a međusobno ne razlikuju u proceni zadovoljstva životom
- ispitanici iz Srbije najčešće doživljavaju negativne emocije
- ispitanici iz Japana najređe doživljavaju pozitivne emocije, dok se ispitanici iz Srbije i SAD-a međusobno ne razlikuju u stepenu ispoljavanja pozitivnih emocija
- Ispitanici iz SAD-a istovremeno najčešće izražavaju pozitivne i najređe negativne emocije i povezanost između ove dve vrste emocija je kod njih visoka i negativnog predznaka

Ovi rezultati su u skladu sa iznetim pretpostavkama da će ispitanici iz Srbije imati najniže zadovoljstvo životom, kao i da će povezanost između pozitivnih i negativnih emocija biti niža kod ispitanika iz Japana, nego kod ispitanika iz SAD-a. Takođe, u skladu sa očekivannjima je dobijeno da ispitanici iz Japana jednako često doživljavaju i pozitivne i negativne emocije, i da uprkos tome što često doživljavaju pozitivne emocije, istovremeno izveštavaju o simultanom pokazivanju negativnih emocija. Ovaj rezultat je u skladu sa teorijom o analitičkom doživljavanju emocija kod ljudi iz kolektivističkog kultura, gde se emocije ne percipiraju kao međusobno isključujuće, već kao stanja koja lako mogu da pređu jedno u drugo.

Tabela 1.

Deskriptivna statistika i interkorelacije među merama subjektivnog blagostanja na različitim uzorcima

	MIDUS			MIDJA			Odrasli iz Srbije		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.
1. ZŽ	1			1			1		
2. PA	.50**	1		.37**	1		.51**	1	
3. NA	-.42**	-.46**	1	-.47**	-.26*	1	-.37**	-.55**	1
					*				
M	7.88	3.57	1.54	6.37	2.90	1.68	4.27	3.47	2.92
SD	1.53	.76	.53	2.02	.75	.65	1.28	.70	.69

Napomena: MIDUS = Midlife in the U.S.; MIDJA = Midlife in Japan; ZŽ = zadovoljstvo životom, PA = pozitivan afekat, NA = negativan afekat, M = vrednost aritmetičke sredine, SD = standardna devijacija

* $p < .05$; ** $p < .01$

Procena izraženosti i poželjnosti pojedinačnih emocija

Kako bi se odgovorilo na drugo i treće istraživačko pitanje (da li se ispitanici iz tri kulture međusobno razlikuju spram toga koliko je poželjno izražavati pojedine emocije, kao i u tome koliko često izražavaju pojedinačne emocije?) prikazane su aritmetičke sredine za sve pozitivne i negativne emocije koje su istovremeno ispitane u sve tri kulture. Ispitanici su prvo upitani da procene u kojoj meri su u poslednjih 30 dana doživljavali svaku od navedenih emocija (Tabela 2.), a potom su izveštavali u kojoj meri je doživljavanje svake od navedenih emocija bilo dobro za njih (Tabela 3.)

U Tabeli 2. su prikazane aritmetičke sredine za učestalost doživljavanja pojedinačnih emocija, u poslednjih 30 dana.

Na svim negativnim emocijama najviše skorove su postizali ispitanici iz Srbije. Ipak, oni su izveštavali da su od svih emocija u proseku najčešće doživljavali isfrustriranost, bespomoćnost i uznemirenost.

Iako se ispitanici iz Japana i Sjedinjenih Američkih Država globalno ne razlikuju u izraženosti negativnih emocija, oni se razlikuju u učestalosti pojedinačnih negativnih emocija. Ispitanici iz Japana nešto češće doživljavaju krivicu i usmaljenost, dok ispitanici iz Sjedinjenih Američkih Država nešto češće doživljavaju ljutnju i isfrustriranost.

Kada su pozitivne emocije u pitanju, ispitanici u Americi i Srbiji češće doživljavaju prijatne emocije od neprijatnih, dok ispitanici iz Japana jednako često doživljavaju i prijatne i neprijatne emocije.

Ispitanici iz Japana, iako najređe doživljavaju prijatne emocije, nešto ređe doživljavaju samopouzdanje, ponos i entuzijaza, dok nešto češće osećaju smirenost, aktivnost, jačinu i inspirisanost. Ispitanici iz Srbije se najčešće osećaju raspoloženim, a najređe jakim i ponosnim. Ispitanici iz Amerike najčešće doživljavaju sreću, ponos i samopouzdanje, dok najređe doživljavaju smirenost i inspirisanost.

U skladu sa prethodnim istraživanjima je rezultat ovog istraživanja da će ispitanici iz kolektivističkih kultura češće doživljavati emocije poput krivice (emocija usmerena prema sebi), dok se očekivalo i da će ispitanici iz individualističke kulture, kakve su SAD češće doživljavati ljutnju i isfrustriranost (emocije usmerene prema drugima). Takođe, u skladu sa prethodnim istraživanjima je i podatak da će se ispitanici iz kolektivističkih kultura češće osećati smirenost i inspirisanost, dok će ispitanici iz individualističkih zemalja češće doživljavati emocije koje se odnose na dominaciju nad drugima, poput samopouzdanja i ponosa.

Tabela 2. *Učestalost doživljavanja pojedinačnih emocija: Srbija, Japan, SAD*

Negativne emocije	Japan	Srbija	SAD	Pozitivne emocije	Srbija	Japan	SAD
Tužno	1.23	3.09	1.42	Radosno	3.40	3.00	3.68
Nervozno	1.68	2.45	1.96	Raspoloženo	4.01	2.92	3.43
Nemirno	1.93	2.15	1.89	Srećno	3.44	2.22	3.46
Bespomoćno	1.44	3.78	1.04	Smireno	3.40	3.51	2.12
Usamljeno	2.00	3.17	1.43	Pun života	3.00	2.99	4.12
Uplašeno	1.42	2.95	1.32	Entuzijastično	3.90	1.73	4.16
Uznemireno	1.79	3.67	1.10	Ponosno	3.13	1.82	4.23
Iziritirano	1.52	2.43	1.25	Aktivno	3.42	3.65	3.22
Posramljeno	1.90	2.11	1.10	Samopouzdanost	3.49	1.99	4.62
Krivim	2.54	3.19	1.11	Jako	3.12	3.67	3.68
Ljuto	1.65	2.56	2.15	Inspirisano	3.87	3.40	2.45
Isfrustrirano	1.46	3.54	2.72				

Da bi se dobio odgovor na istraživačko pitanje, da li ispitanici iz različitih kultura drugačije vrednuju pozitivne i negativne emocije, oni su upitani da procene u kojoj meri su navedene emocije važne.

Ispitanici iz sva tri uzorka procenjuju da je važnije doživljavati pozitivne od negativnih emocija. Ovaj rezultat je u skladu sa prethodnim istraživanjima, koja su pokazala da većina ljudi ima tendenciju da procenjuju pozitivne emocije kao veoma važne i poželjne, kao i to da procenjuje da pozitivne emocije doživljava češće od proseka. Ipak, iako su negativne emocije ocenjene kao nepoželjnije javljaju se razlike među kulturama u zavisnosti od toga o kojoj emociji je reč.

Ispitanici iz Japana nešto pozitivnije vrednuju tugu, posramljenost i krivicu. Ovaj podatak je u skladu sa očekivanjima koja su iznešena u uvodu, gde se pretpostavilo da će emocije usmerene na uspostavljanje relacija sa drugim ljudima nakon učinjene greške ispitanici iz Japana procenjivati pozitivnijim, od ispitanika iz individualističkih kultura. Ispitanici iz Japana, sa druge strane, jako nisko vrednuju usamljenost, iziritiranost, ljutnju i frustriranost. Budući da su tri poslednje navedene emocije one koje su u kolektivističkim kulturama nepoželjne, jer dovode do sukoba sa ljudima, podatak da su one najnegativnije ocenjene u Japanu je razumljiv. Ispitanici iz Srbije nešto adaptivnijom od ostalih emocija smatraju ljutnju, dok ispitanici iz Sjedinjenih Američkih Država izrazito nisko vrednuju sve neprijatne emocije.

Kada je reč o pozitivnim emocijama ispitanici iz sva tri uzorka ih veoma visoko vrednuju. Ispitanici iz Japana nešto niže vrednuju aktivnost, entuzijazam, ponos i samopouzdanje, dok ispitanici iz Srbije nešto niže vrednuju aktivnost, jačinu i inspirisanost. Zanimljiv podatak je da ispitanici iz Sjedinjenih Američkih Država izuzetno visoko vrednuju sve pozitivne emocije, osim smirenosti. Ispitanici iz Amerike gotovo maksimalno vrednuju radost, raspoloženje, sreću, ponos i samopouzdanje.

Navedeni rezultati su prikazani u Tabeli 3., i u skladu su sa većinom prethodnih istraživanja. Ispitanici iz Japana češće pozitivno vrednuju i neke negativne emocije koje pomažu reuspostavljanju relacija, dok ispitanici iz Sjedinjenih Američkih Država najviše vrednuju emocije usmerene na ličnu sreću i postignuće (samopouzdanje i ponos). Ispitanici iz Srbije se pokazuju sličnijim ispitanicima iz Sjedinjenih Američkih Država kada je u pitanju procena poželjnosti pojedinačnih emocija. Razlika je jedino u tome što je ispitanicima iz Srbije važnije da budu smireni, a samopouzdanje iako smatraju važnim, čine to u mnogo manjoj meri od ispitanika iz Sjedinjenih Američkih Država.

Tabela 3. *Vrednovanje pojedinačnih emocija: Srbija, Japan, SAD*

Negativne emocije	Japan	Srbija	SAD	Pozitivne emocije	Japan	Srbija	SAD
Tužno	3.99	1.10	1.12	Radosno	4.11	4.43	4.92
Nervozno	2.01	1.07	1.54	Raspoloženo	4.01	4.82	4.98
Nemirno	2.12	1.02	1.21	Srećno	4.07	4.33	4.90
Bespomoćno	2.65	1.14	1.52	Smireno	4.92	4.23	3.05
Usamljeno	1.12	1.09	1.03	Pun života	4.32	4.13	4.05
Uplašeno	2.45	1.21	1.14	Entuzijastično	3.12	4.01	4.03
Uznemireno	2.10	1.08	1.32	Ponosno	3.14	4.11	4.98
Iziritirano	1.20	1.31	1.23	Aktivno	3.01	3.54	4.53
Posramljeno	3.50	1.15	1.22	Samopouzđano	3.23	3.67	4.96
Krivim	3.21	1.18	1.14	Jako	3.45	3.99	3.99
Ljuto	1.11	2.03	1.29	Inspirisano	4.17	3.98	3.50
Isfrustrirano	1.82	1.22	1.22				

Prediktori zadovoljstva životom u različitim kulturama

Da bi se dobio odgovor na četvrto istraživačko pitanje da li se ispitanici iz Srbije, Japana i Sjedinjenih Američkih Država, razlikuju spram toga na koje informacije se oslanjaju prilikom procene zadovoljstva životom, sprovedene su tri hijerarhijske regresione analize. U prvom bloku su bili uvedeni pozitivni i negativni afekat, dok su u narednom bloku dodati pojedinačni domeni, sa kojima su ispitanici izražavali stepen zadovoljstva: porodični život, društveni život, doživljaj slobode, posao i slobodno vreme. Vrednosti dobijene u hijerarhijskim regresionim analizama su prikazane u Tabeli 4.

Kao značajni prediktori zadovoljstva životom, za sva tri uzorka su se izdvojili učestalost doživljavanja prijatnih i neprijatnih emocija. Kada je u pitanju zadovoljstvo pojedinačnim domenima, značajni prediktori zadovoljstva životom u Japanu su zadovoljstvo porodičnim i društvenim životom i zadovoljstvo poslom. Sa druge strane, na to koliko su u Japanu zadovoljni životom ne utiče zadovoljstvo doživljajem slobode, kao ni zadovoljstvo provedenim slobodnim vremenom. Na procenu zadovoljstva životom u Srbiji najviše utiče zadovoljstvo porodičnim životom. Osim porodice, značajni prediktori zadovoljstva životom u Srbiji su i zadovoljstvo poslom i slobodnim vremenom. Iznenadujuće, na procenu zadovoljstva životom u Srbiji na utiču zadovoljstvo društvenim životom, niti zadovoljstvo doživljajem slobode.

Kada je u pitanju uzorak iz Sjedinjenih Američkih Država najjači prediktor od pojedinačnih domena je zadovoljstvo poslom. Osim zadovoljstva poslom na procenu zadovoljstva životom u SAD-u utiču još i zadovoljstvo društvenim životom, doživljajem slobode i slobodnim vremenom. Za razliku od Japana i Srbije gde je zadovoljstvo porodičnim životom bilo najznačajniji prediktor zadovoljstva životom, u Sjedinjenim Američkim Državama zadovoljstvo porodičnim životom uopšte ne utiče na procenu generalnog zadovoljstva životom.

Ovi rezultati su u skladu sa prethodno iznešenim očekivanjima da je za osobe iz kolektivističke kulture važnije kakvi su im međuljudski odnosi, dok je za osobe iz individualističke kulture, kakve su Sjedinjene Američke Države daleko važnije zadovoljstvo poslom. Nasuprot očekivanjima, to kako se osećamo, odnosno koliko često doživljavamo prijatne i neprijatne emocije visoko utiče na procenu zadovoljstva životom, bez obzira o kojoj kulturi je reč.

Tabela 4. Kros-kulturne razlike u prediktorima zadovoljstva životom

	Japan			Srbija			SAD		
	R	β	p	R	β	p	R	β	p
I blok	.37**			.32**			.41**		
Pozitivni afekat		.31	.000		.29	.000		.32	.000
Negativni afekat		-.17	.000		-.19	.000		-.21	.000
II blok	.46**			.41**			-.49**		
Pozitivni afekat		.31	.000		.28	.000		.31	.000
Negativni afekat		-.18	.000		-.19	.000		-.22	.000
Porodica		.38	.000		.48	.000		.09	.154
Društveni život		.34	.000		.07	.121		.19	.000
Doživljaj slobode		.03	.531		.06	.152		.21	.001
Posao		.29	.000		.17	.000		.42	.000
Slobodno vreme		.03	.797		.19	.000		.19	.002

Zaključak

Rezultati ovog istraživanja daju detaljniji odgovor na pitanje, koje emocije i na koji način vrednuju osobe iz različitih kultura. U skladu sa tim, ovi rezultati nas usmeravaju ka tome da je potrebno temi subjektivnog blagostanja pristupiti na kompleksniji način, uzimajući u obzir kulturne specifičnosti. Da bi se lakše pratili rezultati ovog istraživanja oni će biti sistematizovani spram sličnosti i razlika koje se javljaju na uzorcima u Srbiji, Japanu i Sjedinjenim Američkim Državama.

- **SLIČNOST:** ispitanici iz Sjedinjenih Američkih Država i Japana izveštavaju o visokom zadovoljstvu životom i o retkom doživljavanju negativnih emocija
- **RAZLIKA:** ispitanici iz Srbije procenjuju zadovoljstvo životom značajno nižim, i izveštavaju o tome da mnogo češće doživljavaju neprijatne emocije

- SLIČNOST: Ispitanici iz Japana i Sjedinjenih Američkih Država retko doživljavaju negativni emocije, dok ispitanici iz Srbije češće doživljavaju negativne emocije (RAZLIKA)
- SLIČNOST: ispitanici iz Srbije i Sjedinjenih Američkih Država češće doživljavaju prijatne od neprijatnih emocija
- RAZLIKA: ispitanici iz Japana jednako često doživljavaju i prijatne i neprijatne emocije
- SLIČNOST: Ispitanici iz Srbije i Sjedinjenih Američkih Država od negativnih emocija najčešće doživljavaju emocije usmerene na druge ili situaciju (ljutnja, isfrustriranost)
- RAZLIKA: Ispitanici iz Japana najčešće doživljavaju negativne emocije koje nisu usmerene na druge ljude, poput krivice i usamljenosti
- SLIČNOST: od pozitivnih emocija ispitanici iz Japana i Srbije se najređe osećaju ponosnim, ispitanici iz Japana se osim toga, retko osećaju i samopouzdanim, dok se ispitanici iz Srbije retko osećaju jakim
- RAZLIKA; Ispitanici iz Sjedinjenih Američkih Država se najčešće osećaju ponosnim, samopouzdanim i srećnim
- RAZLIKA: Ispitanici iz Japana se često osećaju smirenim, dok ispitanici iz Sjedinjenih Američkih Država izveštavaju o tome da se od svih pozitivnih emocija najređe osećaju smirenim
- SLIČNOST: postoji kros-kulturna saglasnost da je važnije i poželjnije doživljavati prijatne od neprijatnih emocija
- SPECIFIČNOST: ispitanici iz Sjedinjenih Američkih Država izuzetno nisko vrednuju sve negativne emocije

- SPECIFIČNOST: ispitanici iz Japana pozitivnije vrednuju tugu, posramljenost i krivicu, a veoma nepoželjnim vrednuju usamljenost, iziritiranost, ljutnju i frustriranost
- SPECIFIČNOST: ispitanici iz Srbije od svih negativnih emocija najviše vrednuju ljutnju
- SPECIFIČNOST: ispitanici iz Japana nešto niže vrednuju samopouzdanje, ponos i entuzijazam
- SPECIFIČNOST: ispitanici iz Sjedinjenih Američkih Država izuzetno visoko vrednuju sve pozitivne emocije, izuzev smirenosti, koju vrednuju niže od očekivanog proseka
- SLIČNOST: za procenu zadovoljstva životom na sva tri uzorka se pokazalo važnim koliko često doživljavaju prijatne i neprijatne emocije
- SLIČNOST: od pojedinačnih domena, najznačajniji prediktor zadovoljstva životom u Japanu i Srbiji je zadovoljstvo porodičnim životom
- RAZLIKA: za procenu generalnog zadovoljstva životom u Sjedinjenim Američkim Državama zadovoljstvo porodičnim relacijama nije značajan prediktor
- SPECIFIČNOST: generalnom zadovoljstvu životom u Sjedinjenim Američkim Državama najviše doprinosi zadovoljstvo poslom
- SLIČNOST: za procenu generalnog zadovoljstva životom u Japanu i Srbiji nije važno zadovoljstvo doživljajem slobode
- SPECIFIČNOST: za procenu generalnog zadovoljstva životom u Srbiji nije važno zadovoljstvo društvenim životom.
- SPECIFIČNOST: za procenu generalnog zadovoljstva životom u Japanu nije važno zadovoljstvo slobodnim vremenom.

Literatura:

- Bagozzi, R. P., Wong, N., & Yi, Y. (1999). The role of culture and gender in the relationship between positive and negative affect. *Cognition & Emotion*, 13(6), 641-672.
- Chan, P. R. D. K. S. (1997). Cultural differences in the relation between self-discrepancy and life satisfaction. *International Journal of Psychology*, 32(6), 387-398.
- Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *The American Psychologist*, 55, 34-43
- Diener, E., Diener, M., & Diener, C. (2009). Factors predicting the subjective well-being of nations. In E. Diener (Ed.) *Culture and well-being: The Collected Works of Ed Diener* (pp. 43-70). Springer Netherlands.
- Diener, E., Suh, E. M., Smith, H., & Shao, L. (1995). National differences in reported subjective well-being: Why do they occur?. *Social indicators research*, 34(1), 7-32.
- Eid, M., & Diener, E. (2001). Norms for experiencing emotions in different cultures: inter-and intranational differences. *Journal of personality and social psychology*, 81(5), 869-885.
- Heine, S. J., Lehman, D. R., Markus, H. R., & Kitayama, S. (1999). Is there a universal need for positive self-regard?. *Psychological review*, 106(4), 766-794.
- Fiske, A. P., Kitayama, S., Markus, H. R., & Nisbett, R. E. (1998). The cultural matrix of social psychology. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The handbook of social psychology* (pp. 915-981). New York: McGraw-Hill.
- Helliwell, J. F., Huang, H., & Wang, S (2019). *Changing World Happiness. World Happiness Report 2019.*
- Izard, C. E. (1971). *The face of emotion*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Kitayama, S. E., & Markus, H. R. E. (1994). *Emotion and culture: Empirical studies of mutual influence*. American Psychological Association
- Kitayama S., Markus H. R., & Kurosawa, M. (2000). Culture, emotion, and well-being: good Feelings in Japan and the United States. *Cognition & Emotion*, 14, 93-124.
- Kwan, V. S., Bond, M. H., & Singelis, T. M. (1997). Pancultural explanations for life satisfaction: adding relationship harmony to self-esteem. *Journal of personality and social psychology*, 73(5), 1038-1051.
- Jovanović, V. (2016). *Psihologija subjektivnog blagostanja*. Filozofski fakultet: Novi Sad.

- Lee, A. Y., Aaker, J. L., & Gardner, W. L. (2000). The pleasures and pains of distinct self-construals: the role of interdependence in regulatory focus. *Journal of personality and social psychology*, 78(6), 1122-1134.
- Miyake, K., & Yamazaki, K. (1995). Self-conscious emotions, child rearing, and child psychopathology in Japanese culture. *Self-conscious emotions: The psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride*, 488-504.
- Oishi, S., Diener, E. F., Lucas, R. E., & Suh, E. M. (1999). Cross-cultural variations in predictors of life satisfaction: Perspectives from needs and values. *Personality and social psychology bulletin*, 25(8), 980-990.
- Parkinson, B., Fischer, A. H., & Manstead, A. S. (2005). *Emotion in social relations: Cultural, group, and interpersonal processes*. Psychology Press.
- Ratzlaff, C., Matsumoto, D., Kouznetsova, N., Raroque, J., & Ray, R. (2000). Individual psychological culture and subjective well-being. *Culture and subjective well-being*, 37-59.
- Safdar, S., Friedlmeier, W., Matsumoto, D., Yoo, S. H., Kwantes, C. T., Kakai, H., & Shigemasu, E. (2009). Variations of emotional display rules within and across cultures: A comparison between Canada, USA, and Japan. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement*, 41(1), 1-10.
- Schimmack, U., Radhakrishnan, P., Oishi, S., Dzokoto, V., & Ahadi, S. (2002). Culture, personality, and subjective well-being: integrating process models of life satisfaction. *Journal of personality and social psychology*, 82(4), 582-600.
- Schyns, P. (1998). Crossnational differences in happiness: Economic and cultural factors explored. *Social Indicators Research*, 43(1), 3-26.
- Sommers, S. (1984). Reported emotions and conventions of emotionality among college students. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(1), 207-215.
- Suh, E. M., Diener, E. D., & Updegraff, J. A. (2008). From culture to priming conditions: Self-construal influences on life satisfaction judgments. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 39(1), 3-15.
- Suh, E., Diener, E., Oishi, S., & Triandis, H. C. (1998). The shifting basis of life satisfaction judgments across cultures: Emotions versus norms. *Journal of personality and social psychology*, 74(2), 482-493.
- Uchida, Y., & Kitayama, S. (2009). Happiness and unhappiness in east and west: themes and variations. *Emotion*, 9(4), 441-456. Uchida, Y., Norasakkunkit, V., & Kitayama, S.

(2004). Cultural constructions of happiness: theory and empirical evidence. *Journal of happiness studies*, 5(3), 223-239.

Zevnik, L. (2014). *Critical perspectives in happiness research: The birth of modern happiness*. Springer Science & Business Media.